

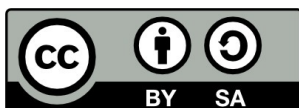
ONTOLOŠKI STATUS REALNOSTI U SNOVIMA I VIRTUELNOJ STVARNOSTI

Esej

Vladimir V. Jevtić

rachelhardwood4@gmail.com

Šta je realnost? Ovo fundamentalno ontološko pitanje koje je mučilo filozofe hiljadama godina, danas predstavlja jedno od najvažnijih filozofskih pitanja zajedno sa povezanim problemom šta je biće i zašto nešto postoji pre nego ništa. Danas se pitanju šta je stvarnost može prići iz više različitih uglova. Naročito zbog toga što smo svi svesni kako je moderna nauka i tehnologija izmenila čovekovu percepciju i shvatanje stvarnosti. Mi danas imamo 3D TV i bioskop, imamo takođe čudo moderne tehnologije virtuelnu stvarnost, problemu virtuelne stvarnosti ćemo prići sa više detalja kasnije, imamo mobilne telefone koji misle umesto nas i imamo računare. Za sve ovo možemo biti zahvalni kvantnoj mehanici, kojoj ćemo se takođe vratiti kasnije, i progresu moderne tehnologije. Ovaj progres nam je omogućio novu paradigmu. Moramo da zastanemo kako bismo je razumeli. Nove tehnologije su nam omogućile novu stvarnost, samo je pitanje kakvu? Ovo je potpuno legitimno filozofsko pitanje koje ćemo prepustiti ontolozima. Mi smo zainteresovani za činjenicu da su se ljudi pre izuma visoke tehnologije pitali šta je stvarnost. Neki od najvećih umova čovečanstva ovom pitanju su posvetili svoje najvažnije radove. Platon je kroz svoju teoriju ideja uveo sasvim novo poimanje stvarnosti. Po njegovom mišljenju stvarnost predstavlja gradaciju. Platon je predstavio realnost tako da na vrhu počiva ideja dobra koja treba da se shvati tako da ona sadrži maksimum stvarnosti (videti na primer: Platon, *Država*, BIGZ, 2002. Beograd). Osim Platona, postojali su brojni drugi filozofi koji su u svoje sisteme uključili različita shvatanja stvarnosti. Na primer, Dekart za koga je stvarnost dualitet dve supstancije, uma ili duše i telesne supstancije ili tela. Kod ljudi ove dve supstancije su povezane. Bog je uzrok realnosti ove dve supstancije koje čine

stvarnost (vidi Dekart *Meditacije o prvoj filozofiji*, 1998. Plato, Beograd). Kod Spinoze imamo samo jednu supstanciju koja predstavlja stvarnost. Ova jedna supstancija jeste Bog koji poseduje beskonačno mnogo atributa ali mi smo u mogućnosti da opazimo samo dva atributa, čvrsta tela i duh, zato što smo kao bića ograničeni (vidi Spinoza, *Etika*, 1970. Kultura, Beograd). Ovaj pristup nije daleko od modernog pristupa koji uključuje čula, na primer, mi možemo biti osetljivi na samo deo čitavog elektromagnetnog spektra. Najbliže savremeno razumevanje stvarnosti u ovom svetlu nalazimo kod Emanuela Kanta. On, na primer, smatra da se stvarnost sastoji od čulnog sveta koji je dat nama kao bićima iskustva i noumena koji transcendirira moć našeg iskustva (vidi Kant Emanuel, *Kritika čistog uma*, 2003. Dereta, Beograd, str. 174.). Tako kao što možemo videti, najveći filozofi su želeli oni to ili ne, gradili svoje sisteme oko problema stvarnosti. Stvarnost kao takva stoga zaslužuje našu punu pažnju.

Teorijski okvir

San je moždano stanje. San kao takav se dešava tokom takozvane REM faze koju karakterišu brzi očni pokreti. Mi tada sanjamo. Naš mozak tokom sna, koji se može primećivati na uređaju koji se naziva encefalogram koji predstavlja našu moždanu aktivnost, emituje delta talase. Šta je san? Odgovor na ovo pitanje neurofiziologija iznenađujuće još uvek ne može da pruži. Poznato je da san zahvaljujući svojoj mističnosti, misticizam naših predaka nije pružao objašnjenje, bio preokupacija svih antičkih ljudi. Svi oni su se trudili da interpretiraju snove i zbog toga je sačinjen određen "katalog" snova koji je bio za svačiju upotrebu. Mi još uvek sanjamo, u odsustvu detaljnog naučnog objašnjenja, mnogi i danas san smatraju za predznak ili za vezu sa onostranim. Interesantno je objašnjenje po kome san ne pripada našoj stvarnosti već drugom svetu. Ono što nauka zna o snovima jeste da su oni povezane slike ideja koje se dešavaju u pomenutoj fazi brzih očnih pokreta. Najbitnija činjenica je da mi kao bića, uključujući životinje, imamo mozgovu koji interpretiraju stvarnost oko nas. Stvarno je za nas ono što mi možemo opaziti, koristeći Kantov termin, u sferi naših iskustava. Stvarno je ono što možemo dodirnuti, pomirisati, probati, videti i tako dalje. Međutim, naši mozgovi su ti koji interpretiraju stvarnost. Koristeći različite električne signale koji stižu iz specifičnih delova mozga, oni određuje šta je stvarno a šta ne. Mozak

je vrhovni i ultimativni sudija u raspravi šta je stvarno a šta ne. Međutim, sada kada imamo uređaje mi dolazimo do čudnog zaključka da u snovima naše okruženje može da nam se učini stvarnim. U snovima mozak vara sebe tako što stvara električne impulse koji simuliraju dodir, ukus, miris, opažanje objekata kao takvih i tako dalje. San može biti realnost za mozak. Iz perspektive trećeg lica, osoba koja nas posmatra dok sanjamo potvrđuje da smo sve vreme bili u krevetu ali ja joj kažem da sam recimo bio na Himalajima. Uzrok i posledica menjaju mesta u snovima i mi smo savršeno svesni ovoga ali nas to uopšte ne brine. Ali dok smo budni ako vidimo da se razbijena čaša sastavlja i vraća na sto mi ćemo uzviknuti, "ovo je trik!" ili "ovo mora da je san", i slično. Međutim, dok sanjamo mi nikada ne kažemo "ovo je stvarnost" ili "ovo se ne dešava zato što mora biti stvarnost!". Ove inverzne rečenice nikad ne koristimo u snovima i ovo je jedna i jedina razlika između snova i stvarnosti! Jedina razlika uz čiju pomoć mi razlikujemo san od stvarnosti jeste naše suđenje i iskaz o snu kada se probudimo i ništa drugo. Mi nemamo ni jednu principijelnu ili kategoričku razliku uz čiju pomoć možemo napraviti distinkciju između snova i stvarnosti. U snovima naš mozak takođe reaguje kao u budnom stanju. Elektroni teku kroz provodnik, akson, i kroz sinapse u formi električnog stimulusa i pobuđuju sledeći neuron tako da se u toj oblasti nešto dešava. Mozak interpretira stvarnost na svoj način tako da nemoguće postaje moguće. Dok sanjamo i dok smo u snu mi ne možemo da razlikujemo san od stvarnosti zato što je naš mozak isključen od sveta koji ga okružuje. Mi sanjamo snove koji su često nerazdvojivi od stvarnosti ili inverzne slike o stvarnosti koju naš mozak interpretira. Ukoliko nam nedostaje principijelna i kategorička distinkcija kojom razlikujemo san od stvarnosti, onda smo suočeni sa problemom koji vapi za objašnjenjem koga još uvek nemamo. Nauka još uvek ne zna šta su supstancije zapravo. Ne sme se zaboraviti da nauka nije u stanju da nam pruži jasne odgovore. Kome ćemo se okrenuti? Pseudonauci i misticizmu? U redu, onda filozofiji. Ali ni filozofija nam ne može ponuditi objašnjenje šta su snovi zapravo. Zbog toga je to problem za buduće generacije filozofa. Ukoliko je istina da nam mozak saopštava šta je stvarno, što će nam svaki neurofiziolog potvrditi, onda ne možemo razlikovati snove od stvarnosti. To znači da nešto sa gornjim iskazom "stvarno je ono što nam naš mozak kaže da je stvarno" pogrešno.

Mi moramo da prihvatimo činjenicu da ni filozofija ni neurologija ne mogu da razlikuju fantaziju od stvarnosti i stoga ne mogu da nam pruže odgovor na pitanje šta je stvarno a šta ne. Zato mi nemamo izbora osim da se okrenemo modernim tehnologijama. Možda će nam one reći šta je stvarno a šta nije, tako da će nam one omogućiti da napravimo razliku između snova i stvarnosti. Međutim, čak ni ovde situacija nije takva da možemo da se nadamo, na protiv. Što se više okrećemo modernim tehnologijama kako bi objasnili nešto što je suštinski filozofsko mi sve više dolazimo u situaciju da nam početna pozicija izgleda udaljenija i sve manje jasnija. Ovo se najbolje može videti na primeru virtualne stvarnosti koja je izmišljena pre nekih dvadeset godina i njena prva aplikacija je bila u obučavanju pilota mlaznih borbenih aviona. Bilo je potrebno nešto što će simulirati stvarnost prilikom poletanja ili sletanja ili prilikom borbi u vazduhu. Cilj virtualne stvarnosti je isti kao i cilj sna. Ona simulira stvarnost koristeći računar i koliko smo dobri, u smislu elektronske moći, u korišćenju nečeg popularno poznatog ka VR, naime, specijalnih rukavica sa senzorima koji su osetljivi na dodir i čak čitavog odela, različitih kaciga ili naočara i naravno centralnog kompjuterskog sistema, to će naša simulirana stvarnost biti više nalik "stvarnoj" stvarnosti. Ovo nam najbolje pokazuje koliko je naš koncept stvarnosti plastičan i nedefinisan. Virtualna stvarnost, ukoliko je dovoljno dobra, može nam bukvalno zameniti čitavu stvarnost koju nazivamo našom. Mnogi naučno fantastični romani poput Greg Eganovog *Permutovanog grada* iz 1995. Ili *Mona Lizinog nadpogona* slavnog Vilijema Gibsona ili kulturnih filmova kao što je *Matriks* jesu uglavnom o virtualnim svetovima koji su zamenili stvarnost. "Stvarnost" je pretpostavljena stvarnost koja stvara napeti odnos koji očekuje razrešenje. Razmotrimo za trenutak film *Matriks*. Mašine su stvorile takozvani matriks ili lažnu stvarnost u kojoj se ljudska bića čuvaju kao robovi. Istinska stvarnost je mnogo strašnija. U njoj postoje beskrajna polja ljudskih bića koja nisu rođena već odgojena za veštački život koji je stvorio matriks. Najvažnija osobina veštačke stvarnosti jeste činjenica da kao san ne može u principu i katego-

rički biti razlikovana od stvarnosti. Zašto? Zbog toga što putem nervnih impulsa, koji su za razliku od sna veštački generisani, utičemo na iste one neurone u mozgu koji se koriste za identifikovanje i interpretaciju stvarnosti. Isto kao u snu, mi nismo u mogućnosti da prepoznamo šta je zaista stvarno a šta je produkt mašinerije koja stvara virtualnu stvarnost. U ovom slučaju može postojati gradacija virtualnih stvarnosti. Ovaj neobični zaključak proističe iz naših razmatranja. Naime, ukoliko ne živimo u stvarnom svetu već u kompjuterskoj simulaciji, videti više o ovome u radovima dr Nik Bostroma (Nick Bostrom)¹ koji argumentiše na sledeći način. Što su veće šanse da mi živimo u simuliranoj stvarnosti, onda je moguće da stvarnost iz koje oni dolaze (ljudi?) da simuliraju našu stvarnost je takođe simulacija i tako dalje ad infinitum. Ovde je problematično ovo što treba da istaknemo sledeće: šta je ta ultimativna stvarnost koja je poslužila kao model svih tih beskonačnih virtualnih stvarnosti ili je sve san iako za san ne možemo reći da je san sna i tako ad infinitum. Ono što se čini beskonačnim u našim snovima i virtualnoj stvarnosti govori nam da virtualna stvarnost ima veze sa našim snovima.

Metod

Virtualna stvarnost funkcioniše u cerebralnom korteksu isto kao što san pobuđuje različite delove mozga. Isto kao u slučaju sna mi ne možemo razlikovati simuliranu stvarnost, ukoliko je dovoljno verna, od istinite stvarnosti. Da li mogu filozofi to da učine? Filozofi na osnovu navedenog mogu za sada jedino da napišu znak jednakosti između snova i virtualne stvarnosti i to u jakom ontološkom smislu. To znači da su snovi identični stvarnosti u svim aspektima. Zbog toga ne postoji mogućnost da razlikujemo san od virtualne stvarnosti. Sanjati znači da su impulsi generisani prirodnim putem a u virtualnoj stvarnosti oni su generisani veštačkim putem i to ontološki nema nikakve razlike i može biti potpuno ignorisano. Ukoliko nastavimo ovim putem onda nećemo imati dva entiteta san i virtualnu stvarnost već samo jedan. Kako ćemo biti u stanju ovo da učinimo? Najpre, moramo da uspostavimo prvu premisu od koje ćemo poći i ona mora važiti

- 1 Videti: Bostrom Nik "Are You Living in a Computer Simulation?". Argument dr Nik Bostroma je da mi treba da prihvatimo kao istinitu makar jednu od ove tri propozicije. 1. Ljudska vrsta će najverovatnije nestati pre nego što dostigne "posthumanu" fazu.
2. Neverovatno je da bilo koja "posthumana" civilizacija pokrene značajan broj simulacija sopstvene istorije.
3. Ja sigurno živim u kompjuterskoj stvarnosti. Iz ovoga sledi stav da je malo verovatno da ćemo jednog dana postati "posthumana" civilizacija koja je simulirala svoju prošlost. Ukoliko je ovo istina i mi započnemo simulaciju svoje prošlosti u budućnosti, onda su 1. i 2. neistiniti i mi moramo da prihvatimo treću propoziciju.

kako za virtualnu stvarnost tako i za snove. Već smo gore pomenuli da mozak funkcioniše na istom principu kada sanja i kada je priključen na virtualnu stvarnost. Ovo je prva zajednička premisa od koje ćemo krenuti. Već smo diskutovali zašto mozak funkcioniše na istom principu. U stvari, dok sanja mozak generiše nervne impulse koji utiču na određene centre i tako uzrokuju da mozak interpretira stvarnost. U virtualnoj realnosti sve je isto, jedino su impulsi veštački generisani. Tako da imamo prvu premisu. Naš zadatak je da sada uspostavimo drugu premisu. Mozak na isti način interpretira nervne impulse kao zamenu za stvarnost. Nema potrebe da objašnjavamo ovu drugu premisu. Treća premisa glasi da virtualna stvarnost funkcioniše na istim principima kao i san. Dok smo u fazi brzih očnih pokreta san za nas kao i virtualna stvarnost stvara slike, prizore, vizuelne objekte kao i okruženje. Četvrta premisa glasi da mozak ne može da napravi razliku između sna i virtualne stvarnosti. Naš zaključak je stoga, da bez obzira kako to dramatično zvuči, san i virtualna stvarnost su jedno. Sada ovo možemo na jednostavniji način da izrazimo silogizmom.

Naime:

1. Mozak funkcioniše na istom principu kada sanja i kada je priključen na virtualnu stvarnost.
2. Mozak na isti način interpretira nervne impulse, kao zamenu za stvarnost, kada sanja i kada je priključen na virtualnu stvarnost.
3. Virtualna stvarnost funkcioniše na istim principima kao i san.
4. Mozak ne može da napravi distinkciju između sna i virtualne stvarnosti.
5. Zaključak: virtualna stvarnost i san su jedno

Zaključak

Dakle, san i virtualna stvarnost su jedno. Došli smo do neočekivanog zaključka koji može imati fundamentalni uticaj na ontologiju i njeno pitanje stvarnosti. Ovu jednakost bi u principu neurofiziolozi bili u stanju da dokažu. Ono što je bitno jeste da smo uspostavili identitet koji predstavlja novi problem u interpretaciji stvarnosti. U svakom slučaju ontolozi bi trebali da se pozabave ovim sada ili u bliskoj budućnosti jer smo ponovo stvorili napatost koja vapi za objašnjenjem. Bez obzira koliko smo pominjali virtualnu stvarnost i snove, samo spominjanje i koncept stvarnosti postavlja upitnom realnost kao takvu što se filozofski čini vrlo problematičnim. Uzmimo na primer samo Hajzenbergov princip neodređenosti u kvantnoj mehanici i videćemo da je stvarnost već problematična na početku dvadesetog veka, mnogo pre pojave virtualne realnosti. Kvantna mehanika je već dekonstruisala koncept stvarnosti do stepena do koga ontološki pojam stvarnosti i njegovo značenje postaju legitimno pitanje za filozofe. Snovi i virtualna stvarnost samo pojačavaju ovu tenziju.

Literatura:

- Bostrom Nik "Are You Living in a Computer Simulation?" (internet) <https://simulation-argument.com/simulation.pdf>
- Dekart, *Meditacije o prvoj filozofiji* 1998. Plato, Beograd
- Kant Emanuel, *Kritika čistog uma*, 2003, Dereta, Beograd
- Platon, *Država*, 2002. Bigz, Beograd
- Spinoza, *Etika*, 1970. Kultura, Beograd